

EGY OKLEVELES ADATBÁZIS ÚJ RUHÁBAN

SZŐCS TIBOR

Györffy Györgyné:

Az Árpád-kori kiadott magánoklevelek jegyzéke

Kutatási segédeszköz

Sajtó alá rendezte: Dreska Gábor, Solymosi László,
Szovák Kornél

Typotex, Budapest, 2019. 287 oldal, 4900 Ft

Sokan emlegetik (hol komolyan, hol némi malíciával) az 1940-es években elterjedt amerikai mondást: „Minden sikeres férfi mögött ott áll egy asszony.”¹ Ez még olyan esetekben is igaz lehet, amikor nem gondolnánk rá. A XX. század egyik legjelentősebb magyar középkorászának, Györffy Györgynek a neve még azoknak is ismerős lehet, akiket csak hobbiszinten érdekel a történelem, vagy még úgy sem. Ám az már sokkal kevésbé közismert, hogy ki volt a felesége, és milyen háterszínre biztosított a számára. Pedig Györffy Györgyné, leánykori nevén Ruitz Izabella végig ott állt férje mögött, és szakmailag is segített neki, ahol arra szükség volt. Idén megjelent, egykor afféle „segítségként” összeállított kézírata ráirányítja a figyelmet a munkásságára, és némi utólagos elégtételt is adhat neki fáradozásaiért.

Kettejük kapcsolatában nem kétséges, melyiküké volt a nagyobb szakmai karrier. Ruitz Izabella ugyanakkor nemegyszer „dolgozott be” férjének különféle háttérmunkákkal. Nekem még egyetemista koromban tűnt fel, hogy a *Napkelet felfedezése* és *A tatárjárás emlékezete* kötetekben a források tekintélyes részét egy bizonyos Gy. Ruitz Izabella fordította – és egyáltalán nem rövid és könnyű forrásokat.² Akkor még nem tudtam, ki ő, később világosítottak fel, hogy a leánykori név előtt álló „Gy” a Györffyné rövidítése. Nemcsak fordított, hanem tárgymutatónak is összeállított, például *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról és az István király és műve* kötetekhez. Egyébként ő mutatózta a Makkai László és Mezey László által szerkesztett Árpád-kori és Anjou-kori leveleket is.³ Csupa-csupa rengeteg időt, energiát és odafigyelést kívánó munka, ám az elvégzőjüknél nem szoktak koszorút osztani.

Azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy nem csak férje segítőjeként tevékenykedett. Ruitz Izabellának is volt szakterülete, amelyet a saját jogán művelt: a néprajz. Néprajz, földrajz és

francia szakon végzett az egyetemen 1947-ben, és néprajzból doktorált 1948-ban. Egy kétrészes néprajzi tanulmányt is publikált az *Ethnographia* 1965–66-os számában.⁴ A Néprajzi Múzeum fotótárában dolgozott, illetve – a családi kapcsolat és a maga szakterülete jelképes összefonódásaként – sajtó alá rendezte és jegyzetekkel látta el apósa, Györffy István néprajztudós egy korai gyűjtését, amikor önálló kötetben megjelent.⁵ És hogy hogyan fonódhat össze akár láthatatlanul is két ember kutatási területe, arra hadd hozzak fel egy olyan példát, amikor talán Ruitz Izabella néprajzi tevékenysége hatott, ha közvetve is, a férjéére. Lehet, hogy nincs igazam, de egy észrevételt megér. Györffy Györgyné 1949–1950 folyamán az Akadémia megbízásából néprajzi adatgyűjtő terepmunkát folytatott a Bódva-völgyi falvakban. Eredményeiről számolt be a már említett tanulmány az *Ethnographiában*. Az elején, az adatgyűjtés körét és módszertanát ismertetve, azt írta: „Időben anyagom mintegy 70–75 évet ölel fel: a múlt század utolsó évtizedeit – ameddig a gyűjtés időpontjában élt idős adatközlők emlékezete visszanyúlt.”⁶ Azaz a 70–75 évet alapította meg emlékezzethatárként, aki pedig ismeri Györffy György krónikakutató munkásságát, tudja, hogy ez az érv nála is előkerül több forrás, illetve magának az öslegesztának⁷ a datálása kapcsán. A magyar

1 ■ *Behind every great man there's a great woman.* A fenti változat ennek szabad fordítása.

2 ■ *Napkelet felfedezése.* Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései. Közreadja Györffy György. Gondolat, Bp., 1965.; Klaniczay Tibor – Stoll Béla – Dercsényi Dezső – Györffy György – Katona Tamás (szerk.): *A tatárjárás emlékezete.* Bev. Györffy György. Magyar Helikon, Bp., 1981.

3 ■ *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai.* S. a. r. Györffy György. Gondolat, Bp., 1958.; Györffy György: *István király és műve.* Gondolat, Bp., 1977. Hogy az *István király* kötet névmutatója is az ő munkája, arra csak a negyedik, javított kiadás utal (Balassi, Bp., 2013. 657. old.). Makkai László – Mezey László: Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század. Gondolat, Bp., 1960.

4 ■ Ruitz Izabella: A parasztfijúság társasége a Bódva vidékén 1880–1950. 1–2. *Ethnographia*, 76 (1965), 572–601. old. és 77 (1966), 93–117. old.

5 ■ Györffy István: *A Fekete-Körös völgyi magyarság.* Szerk., jegyz. Gy. Ruitz Izabella. Előszó: Györffy György. Európa, Bp., 1986.

6 ■ Ruitz: A parasztfijúság, 1. rész, 572. old.

7 ■ A magyar történettudomány a XIX. század vége óta „öslegesztának” nevezi azt az első, mára már elveszett történeti munkát, amelyből a későbbi – részben vagy egészében ránk is maradt – folytatások kinőttek. A krónikakutatás napjainkig kedvelt témája, hogy mikor keletkezett ez a bizonyos „első geszta”, és a jelenlegi folytatások mennyit öröztek meg a szövegéből. A legtöbb

őstörténet lecsapódását a krónikás hagyományban elemző, 1948-ban megjelent híres munkájában még nyoma sincs ilyen érveknek, akkor az öszesztát I. András korának végére, 1060 körülre keltezte.⁸ Aztán egyszer csak megváltoztatva véleményét, Kálmán korára tette. Amikor először boncolgatta ezt a kérdést egy 1969-es tanulmányában, így fogalmazott: „Körülbelül 70 évre nyúlik vissza ma a néprajzi adatközlők emlékezete.”⁹ Ezután elemezte a történeti forrásokat. Györffy ezt később is leírta,¹⁰ és az egyik, talán a legutolsó, halála előtt három hónappal, 2000. szeptember végén tartott előadása is erről szólt.¹¹ A „néprajzi adatközlők” és a 70 év kapcsán azonban soha nem hivatkozott semmire, mindig csak leírta. Lehet, hogy tévedek, de megkockáztatom, hogy az alapötletet feleségének megfigyelése és 1965-ös cikke adhatta, akinek adatközlői gyűjtőútja során eddig tudtak visszaemlékezni. Ezt aztán továbbgondolva felhasználta a korai történeti források elemzésekor is. Nemcsak azért merem ezt az összefüggést megkockáztatni, mert elég közel esik egymáshoz Ruitz Izabella 1965-ös cikke és Györffy első utalása az emlékezhathatárra, hanem mert az említett 70 év korántsem egységesen elfogadott – habár közvetve mások is utalnak rá, a XX. századi néprajzi tapasztalatok alapján vannak, akik inkább 60 évről beszélnek, míg mások 100 évnél is magasabbra teszik a kollektív emlékezet határát.¹²

Ilyesfajta inspiráló észrevétlen háterszágot jelentett hát Györffy Györgynek a felesége.

A KÉZIRAT SZÜLETÉSE...

Hogy megértsük, egyáltalán mi ez a most könyv formájában megjelent kézirat, és miért épp ilyen tartalommal állította össze Ruitz Izabella, vissza kell mennünk az 1950-es évek elejére. Ez az általában

is nehéz időszak a Györffy házaspár számára is karrierjük megbicsaklását hozta el.

Györffy a néprajztudós, egyetemi tanár és MTA-tag Györffy István fiaként gyermekkorától magába szívta a bölcsész értelmiségi levegőt, és otthon volt apja környezetében, társaságában. Az 1930-as években az egyetemen a kor legjobb tanárai oktatták (Domanovszky Sándor, Mályusz Elemér, Németh Gyula), ausztriai és franciaországi tanulmányutakon csiszolta történeti és nyelvtudását. 22 éves korában, 1939-ben jelent meg első cikke, későbbi doktori disszertációja, amelyet időtállósága miatt mind a mai napig idézünk.¹³ Györffyt tehát (elsősorban) a tehetsége és (másodsorban) a társadalmi kapcsolatai, beágyazottsága lényegében predesztinálta kora vezető human értelmiségijének szerepére. Ezt az életpályát akasztotta meg és terelte girbegurba vágányokra a második világháború utáni politikai átrendeződés. Ő maga aktívan sosem politizált, így az 1945 utáni években pályája még folytatódott, ám az erőszakos központosítás így is utolérte. A negyvenes évek végén eltűntek azok az intézményi keretek, amelyekben addig viszonylag szabadon dolgozhatott. Állását nem veszítette el, de átsorolták a kommunista irányítás alatt álló intézménybe. Ennek általános okát a fiatal marxista Székely György írta le 1953-ban, némileg megszipítva, de azért őszintén az egyik munkaközösségről szólva, amelynek Györffy is tagja volt: „Voltak közöttük régi kutatók, akik nagy szakmai és anyagtudásuk mellett a marxista ideológiai fejlődésnek csak kezdetén álltak. Voltak közöttük olyan kutatók, akik bizonyos marxista előképzettség birtokában nyúltak az előttük részleteiben nem ismert forrásanyaghoz.”¹⁴ Vagyis az ideológiai vonalvezetés mellett szükség volt „nagy szakmai és anyagtudású” emberekre is.

Ruitz Izabella 1949–1950 folyamán (már Györffy feleségeként és két gyermekük anyjaként) még az Akadémia Néprajzi Intézetének megbízásából gyűjtőmunkát folytatott, ám nem sokkal később eltávolították a Néprajzi Intézetből, és szakmájában nem kapott állást. Ekkor nyílt meg először a kényszerű lehetőség, hogy időigényesebb feladatokban is férje rendelkezésére álljon. Györffy előtt pedig igen nagy munka állt, amelyben többek segítségére támaszkodhatott: 1950-ben kapta a megbízást, hogy készítse el az Árpád-kori Magyarország történeti földrajzát. Az anyaggyűjtés és a források első rendszerezése, cédulázgatása 1956-ig tartott, s ebben egy egész kis csapat segítette.¹⁵ Ám az anyaggyűjtéshez is szükség volt mintegy a segédlet segédleteként a források számbavételét megkönnyítő munkára, s ez Ruitz Izabella kézíratos műve.

Mivel eredetileg nem kiadásra, hanem belső használatra szánta, a 174 oldalas gépelt tisztázaton elkészültének dátumát nem tüntette fel, a címlapon csak ennyi áll: *Az Árpád-kori hiteleshelyi- és magánoklevelek ideiglenes jegyzéke. Összeállította Györffy Györgyné.* Tartalmáról (pontosabban a

Árpád-koros medievista véleményt nyilvánított és nyilvánít az öszesztáról, Györffynek is egyik visszatérő kutatási területe volt.

8 ■ Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Néptudományi Intézet, Bp., 1948.

9 ■ Györffy György: A magyar egyházszervezés kezdetéről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. *A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei* 18. Bp., 1969. 223. old.

10 ■ „Az emberi emlékezet határa, öregek vallomását is számításba véve, 70 évre nyúlik vissza.” Györffy György: Árpád-kori magyar krónikák. *Századok*, 127 (1993), 3–4. szám, 393. old.

11 ■ A tanulmánykötet csak hat évvel később jelent meg. Györffy György: A magyar őskronika és az emberi emlékezhathatár. In: Bene Sándor (szerk.): *„Hol vagy, István király?” A Szent István-hagyomány évszázadai*. Gondolat-Infonia, Bp., 2006. 15–17. old.

12 ■ Csiki Tamás: Etnográfia – a nemzeti (népi) emlékezet tudománya. *Ethnographia*, 123 (2012), 221–254. old.

13 ■ Györffy György: Besenyők és magyarok. In: *Kőrösi Csoma Archivum*. I. kieg. köt. MTA, Bp., 1939. 397–500. old.

14 ■ Székely György (szerk.): *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században*. Akadémiai, Bp., 1953. 3. old.

15 ■ Csapatának tagjait Györffy felsorolja *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* (Akadémiai, Bp., 1963.) 10. oldalán.

kézirat alapján készült könyv tartalmáról) alább részletesebben is szólok, előljáróban csak annyit, hogy egy nagy, rendszerezett áttekintés az Árpád-kori nem királyi oklevelekről, mely rögzíti, hogy melyiket hol adták ki. És hogy miért épp ezeket az okleveleket vizsgálja, ahhoz még egy kicsit távolabbra kell visszaugrnunk, a XX. század első felére.

A címében ez áll: „hiteleshelyi- és magánoklevelek”. Az első része egyértelmű. Hiteleshelynek azokat az egyházi intézményeket nevezzük, amelyek közjegyzői feladatokat láttak el, vagyis (ellentételezés fejében) olyan okleveleket állítottak ki, amelyek jogérvánnyal is rendelkeztek. Értelemszerűen az ő kiadványaik a hiteleshelyi oklevelek. A „magánlevél” viszont több magyarázatot igényel. Manapság magánlevél olyan levelet értünk, amit az illető nem hivatalos, hanem magánügyben ír, például egy barátjához, azaz az osztályozás a levél tárgyával áll összefüggésben. Kicsit más az a tipizálás, amelyet a cím alkalmaz: ez a XIX. századi német oklevéltan besorolására megy vissza, amely nem a levél tárgya, hanem a kibocsátója alapján osztályoz. Eszerint voltak pápai és császári oklevelek (ez utóbbinak nálunk a királyi oklevelek felelnek meg), és minden más, ami nem a királyi családhoz kötődött, a magánoklevelek közé sorolandó. Ez a kategorizálás természetesen már akkoriban sem volt kizárólagos, és mint minden mesterséges kategória, vitatható és meghaladható, tény azonban, hogy a XX. század első felében ezt használták Magyarországon. Ezen alapszik az a nagy vállalkozás is, amely elkezdte számba venni a magyar okleveleket.

A XIX. század végén, a pozitívizmus fénykorában már annyi oklevelet közöltek különféle forráskiadványokban, hogy lehetetlen volt áttekinteni, mi hol található – ráadásul az eltérően pontos forrásokban több átfedés is volt. Az MTA Történelmi Bizottsága ezért 1913-ban hivatalosan is elindította az Árpád-kori oklevelek kritikai feldolgozását célzó programot – azt a rendszerező munkát, amely számba veszi az összes Árpád-kori magyar vonatkozású oklevelet, jelzi levéltári elérhetőségét, esetleg a fennmaradt másolatait, tartalmi átiratait, közli az összes kiadását vagy regesztáját, megvizsgálja, hitelesnek tekinthető-e, mik a külső ismérvek stb. –, azaz egy gigantikus oklevél-adatbázis felállítását. Ebből vállalta el Szentpétery Imre a „királyi oklevelek” csoport elkészítését. Az eredmény a medievista körökben jól ismert *Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* című sorozat lett. Első füzeté 1923-ban jelent meg, és Szentpétery a második világháború alatt jutott el 1272-ig, V. István uralkodásának végéig. A *Kritikai jegyzéket* tehát alapvetően nem forráskiadványnak szánták (leszámítva azt a pár oklevelet, amely teljes szövegében jelent meg benne), hanem az eligazodást segítő kézikönyvnek. Vagyis nem azért készült, hogy itt végződjön a kutatás, elsumákolva a latin szövegek kézbevitelét, hanem hogy ezzel kezdődjön.

Az 1950-es évek elején tehát, amikor Györffy György *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* megvalósításába kezdett, ez a munka félig már kész volt, a másik fele pedig készülöben. Szentpétery Imre egészen 1950-ben bekövetkezett haláláig dolgozott IV. László kora oklevelein 1279-ig, és bár az általa kiadott kéziratot még javítandónak ítélték, a munka tulajdonképpen az ötvenes években sem szakadt meg (Borsa Iván kapott megbízást a folytatására). Ezért magától értetődő volt, hogy amikor a történeti földrajzhoz anyagot kellett gyűjteni és számba venni a forrásokat, a királyi oklevelek kapcsán 1272-ig lehetett használni a kiadott anyagot, az 1272 és 1301 közötti részhez pedig ott voltak Szentpétery jegyzetei és Borsa Iván készülő regesztái, amihez Györffy a munkahelyén hozzá tudott férni. (Mellesleg az 1960-ban megjelenő IV. László-kötetnek Györffy volt az egyik lektora.) Am a nem királyi, vagyis a magánoklevelek ilyen szintű feldolgozásába senki sem kezdett bele, sem 1913 után, sem később, és már a két világháború között nyilvánvaló lehetett, hogy nem is fog. El kellett tehát készíttetni. Ezt a rendszerezést bízta Györffy a feleségére, Ruitz Izabellára.

A könyv előszavában Solymosi László rekonstruálja a kézirat létrejöttének történetét. Kezdeté 1950-re datálható, a történeti földrajz munkálatainak megkezdésére, ám nem hivatkozva Hans Wagner 1955-ben megjelent burgenlandi okmánytárát.¹⁶ Vagyis a kézirat lezártakor vagy még nem jelent meg, vagy nem került Györffy Györgyné kezébe. A kiadás előkészítésekor, már az ezredforduló után Ruitz Izabellának újra megmutatták a kéziratot, de már ő sem emlékezett pontosan elkészültének idejére. Segédlet volta miatt azonban valószínűsíthető, hogy az adatgyűjtés első felében volt rá szükség, tehát valamikor az 1950-es évek elején.

Hogy milyen mértékben használták fel a történeti földrajz adatgyűjtéséhez, már nem deríthető ki, mindenesetre Györffy maga később is használta, mert bejegyzései, javításai és kiegészítései ott vannak a lapokon. Aztán (mivel nemcsak a könyveknek, de a kéziratoknak is megvan a maguk sorsa) az összeállítás átkerült egy másik nagy vállalkozás, *A magyarországi középkori latinság szótára* szerkesztőségéhez. E munkacsoport a középkori latinság teljességre törekvő szótári feldolgozását célzó nagy nemzetközi munkafolyamathoz kapcsolódott, amelybe Magyarország, a hazai latinságot feltérképezendő, már a két világháború között bekapcsolódott. Mivel Györffy az 1970-es évek elején maga is a szótár

16 ■ *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I.* Hrsg. Hans Wagner. Böhlau, Graz-Köln, 1955. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 7.)

17 ■ *Hazai oklevéltár 1234–1536.* Szerk. Nagy Imre, Deák Farkas, Nagy Gyula. Bp., 1879.

18 ■ Wenzel Gusztáv: *Árpád-kori új okmánytár.* 1–12. kötet. Pest, 1860–1874.

megvalósíthatósági tervét kidolgozó bizottság tagja volt, vélhetően ekkor bocsátotta rendelkezésükre a kéziratot, hogy az anyag még jobb áttekintését megkönnyítse. Ugyanakkor ő maga sem mondott le a használatáról – halála után a hagyatékából előkerült a kézirat egy másik példánya is. A kiadás mindenesetre a szótárnak átadott példány alapján készült, amelynek létezéséről szép lassan elfeledkeztek. „Ujrafelfedezése” Szovák Kornélnek köszönhető, aki a középlelatin szótár munkatársa, majd a munkacsoport vezetője lett. A 2000-es évek második felében ismét előtérbe került kézirat kiadását 2007 körül határozták el. Maga Ruitz Izabella még halála előtt elvi hozzájárulását adta a megjelentetéséhez, így a sors legalább azt megadta neki, hogy tudott munkája kiadásának tervéről. A könyvet azonban már nem vehette kézbe – már csak a bő tízéves csúszás miatt sem –, amely sok hanyódás után 2019-ben végre célba érhetett.

...ÉS A KÖNYV

A könyv a kézirat javított és több helyen átstrukturált változata. Nagy általánosságban az Árpád-korban kiadott magánoklevelek gigantikus mutatója – vagyis minden olyan oklevél, amelyet nem a király, a királyné vagy a dinasztiaival rokonságban álló herceg jegyzett, és valahol már megjelent nyomtatásban. A kötet kb. 200 különböző kibocsátó szervtől összesen 3722 Árpád-kori oklevelet sorol fel, ám a ténylegesen számba vett oklevelek száma ennél valamivel több, mert szerepel benne néhány 1301 után keletkezett, de korábban tévesen az Árpád-korra datált darab is. A kézirat fentebb idézett címét – *Az Árpád-kori hiteleshelyi- és magánoklevelek ideiglenes jegyzéke* – a könyvben módosították is némileg, az „ideiglenest” felváltotta a „kiadott”. Az „ideiglenes” talán arra a tervre utalt, hogy a korpusz teljesége érdekében a kiadatlan okleveleket is számba kellene venni, ám erre végül sem az ötvenes években, sem később nem került sor. A „hiteleshelyi és magánoklevelek” tételt is összevonták „magánoklevelekké”, hiszen a hiteleshelyiek is ebbe a csoportba tartoznak, legalábbis az előbb említett régi csoportosítás szerint.

És akkor hadd szögezzem le, a kötet nem forráskiadvány, nincs benne forrásközlés, még regesztaszinten sem, hanem vegytisztán azt szolgálja, hogy a kutatás kiindulópontja legyen, ne a befejezése. Bizonyos kulcsszavak, esetleg néhány szavas tartalmi utalások találhatók ugyan benne az adott oklevélről, de ezek semmiképpen sem regeszták, hanem a forrás azonosíthatóságát szolgálják. Ábécérendben megtalálhatók a kibocsátók (összesen 200), továbbá néhány gyűjtőfogalom azon oklevelek számára, amelyeknek nem volt érdemes külön kategóriát nyitni az egyediségük miatt – a végrendeletek jó része például ide került. A csoportok eléggé logikusak és helyénvalók, a kategorizálás logikája csak egyetlen helyen bicsaklik meg. A „palatinus”

vagyis „nádor” szócikk alatt felsorolják a nádori okleveleket, és utána következik négy altétel (67. old.): Amadé nádor, Roland nádor, Miklós nádor és M. nádor (aki egyébként Csák Máté). Ezek alatt ott szerepel Amadé, Roland és M. mint Máté esetében az adott kibocsátó egy-egy oklevele, a Miklós név alatt pedig három. Ez a személyneveknek kiosztott külön csoport azért egyedi, mert sehol máshol nem bontották tovább az intézménynevet személynevekre. Fentebb is ömlesztve szerepel a többi nádori oklevél a „nádor” címszó alatt, köztük Amadé, Roland és a Miklósok többi oklevele is. Tehát nem egyszerűen kivették néhány nádornak az okleveleit a fő címszó alól egy külön kategóriába, hanem néhány nádor *néhány* oklevelét emelték ki, a többi meg – őtőlük is – bent maradt a fő címszó alatt. Ez már a kéziratban is így szerepelt, ám rejtély, hogy Ruitz Izabella miért így csinálta. Talán tervezte, hogy a kibocsátó intézményeket tovább bontja név szerinti alkategóriákra, aztán letett erről? A lista használatát ez természetesen nem nehezíti meg, csak kissé megbontja a kategóriák egységét.

A kibocsátókat a latin nevük alapján rendezték ábécérendbe, így az első tétel az egri káptalan, „Agriense, capitulum”, a második az egri püspök, „Agriensis, episcopus”, és így tovább. Egy tételen belül kronológiai rendben következnek a datált oklevelek, majd a legvégén az év nélküliek. Példaként hadd másoljak ide néhány sort, hogy lássuk, mit tudunk meg az egyes tételekből. Maradva az egri káptalan okleveleinél (11. old.):

1245. (Miskolc b.) W VII. 201. [7]

1246. (Fyged b.) W. VII. 212. [8.]

1246. (Nemphy b.) H.oklt. 14. [9.]

Először tehát a dátum (ha a kiadásban jelölték, akkor természetesen hónap-nappal bővítve), majd utána zárójelben egy-egy szó az adott oklevélből, ami legtöbbször egy tulajdonnév, általában földrajzi vagy személynév. Ritkábban van egy néhány szavas utalás az oklevél általános tartalmára is. A fenti példákban egy-egy birtoknév, Miskolc, Füged és Némethi, persze az oklevélben használt helyesírással. Utána a kiadás helye (a rövidítések feloldása a könyv végén), majd a tétel sorszáma szögletes zárójelben – ez a kéziratban nem volt benne, az oklevelek visszakereshetőségét és könnyebb számbavételét segíti. A „kulcsszavakat”, amelyek az adott szöveg azonosíthatóságát szolgálják, Ruitz Izabella feltehetően nem is annyira a kézirat használója számára jegyezte fel, inkább magának. A munka ugyanis vélhetően úgy készült, hogy elkezdte lapozgatni az első átnézendő forráskiadványt, és ha a témába vágó oklevelet talált, lejegyezte: kibocsátó, dátum, kiadási adatok. A fentieként maradván, egri káptalan, 1246, Hazai Oklevéltár¹⁷ 14. oldal. Amikor hónapokkal később Wenzel Gusztáv Árpád-kori új okmánytára¹⁸ VII. kötetének 212. oldalán is talált egy 1246-os oklevelet az egri káptalantól,

már nyilván nem emlékezhetett, hogy ez ugyanez-e, avagy sem. Manuálisan ellenőrizni hosszadalmasabb lett volna, ezért segítő kulcsszavakat használt. Az egyikben Németi-birtokról van szó, a másikban viszont Füged szerepel, és Németi nem, tehát két külön oklevélről van szó. A kulcsszavak aztán benne maradtak a tisztázatlanban is. Ez a kulcsszavas megoldás néha hibákhoz is vezetett. Természetesen nem célom a hibavadászat, nincs is nagy sportértéke, hogy rámutassak: egy 3700 tételt felsorakoztató adattárba bekerült néhány elírás vagy pontatlanság. Ennél sokkal kisebb adatbázisokba is bekerülnek. Véletlenül vettem észre, hogy a 49. oldalon az 1283-as tételként szereplő győri káptalannak van egy oklevele, amelyet Fejér és Wenzel is kiadott¹⁹. A kulcsszava a Gyimolt helynév. Ez valójában két különböző oklevél. Mindkettőt ugyanabban az ügyben adták ki a mondott föld felosztása kapcsán, és az összemosásukat az is megkönnyítette, hogy mindkettő datálatlan, tehát a metaadatok ugyanazok. Ezzel csak a jelenségre kívántam felhívni a figyelmet: ha két oklevélnek azonos a kibocsátója és a kiadási ideje (ideértve azt is, hogy ha év nélküli), illetve a bennük foglalt téma is, könnyen összevonódhattak a listában egyetlen oklevéllé.

Emlékeztem két másik oklevélre is, amelyeknél szintén ugyanez a helyzet: Tomaj nb. Dénes nádornak van két 1239-es oklevele, és mindkettőt Káta nb. Pósa és Lőrinc érdekében adták ki Csenger föld ügyében. Itt is teljesen azonosak a metaadatok: a kiadó, az év és a tárgy. Megnéztem, ezek – helyesen – két külön tételként szerepelnek (63–64. old., 1765–1766. sz. tétel), ahogy kell. Tehát az összevonás nem automatikus, inkább csak előfordulhat. Gyakorlati problémát mindez nem okoz, mert – újra hangsúlyozom – ez a segédlet nem a kutatás végét, hanem az első lépését jelenti. Ha pedig valaki megnézi az egy rekordhoz tartozó kiadásokat, hamar észreveszi, hogy ugyanannak az oklevélnek a kiadása valamennyi, vagy sem.

Az eredeti kéziratban tehát csak a kibocsátók szerinti rendszerezés szerepelt. A könyv második felében azonban egy összesített kronológiai listát is kapunk 1057-től (az első datált magánoklevéltől) 1301 végéig, majd a datálatlan oklevelek felsorolásával. Ez azért hasznos, mert ha valaki mondjuk nem az Árpád-kori honti főesperesek okleveleit keresi, hanem egy adott időszak, például az 1270-es évek elejének forrásait, akkor nem kell egyenként átnéznie a több mint 200 kibocsátói csoportot.

Az adattár tehát az eredeti, egy emberöltővel ezelőtti állapotot tükrözi. Felmerülhet a kérdés: miért nem aktualizálták a szerkesztők az adatokat? Hiszen akkor még jobb, még használhatóbb lenne az adatbázis, melyet három fő tétellel lehetett volna bővíteni és modernizálni. Hozzágyűjthették volna a kiadatlan magánokleveleket, hogy az anyag teljes legyen, az egyes kiadásokat pedig kiegészíthették volna az 1945 után megjelentekkel. Kapcsolatot

teremthettek volna a kiadott anyag és a levéltári forrás között is, feltüntetve az ismert levéltári jelzetét. Nyilvánvalóan mindkét lehetőség (aktualizálni vagy sem?) mellett hozhatók fel pro és kontra érvek. Felhasználóként az ember szereti a minél bővebb adatbázisokat, amelyek kényelmesen elé tolják az információt. Ha viszont én lettem volna a kézirat kiadója, nem biztos, hogy a teljes aktualizálás mellett döntök. Ha az a szándék, hogy Györffy Györgyné kéziratát jelentessük meg, emléket állítva láthatatlan munkásságának, túl sokat nem illik változtatni rajta. Másrészt nem is vagyunk teljesen magunkra hagyatva, ha egyénileg szeretnénk kiegészíteni az adatbázist.

Az 1945 után nyomtatásban megjelent forrásokat illetően két listára is támaszkodhatunk, amelyek az 1945–1990 és az 1991–2004 közötti forráskiadványokat veszik számba.²⁰ A két lista több is, kevesebb is annál, amit itt látunk. Egyrészt több, mert nemcsak a teljes szövegű kiadásokat, hanem a regesztaköteteket, a fordításokat is közlik, ráadásul 1526-ig terjedően. Másrészt kevesebb, mert nem egyenként térnek ki az oklevelekre, hanem csak az derül ki belőlük, hogy egy adott műben például 1315 és 1524 közötti oklevélpublikációk találhatók. Hogy pontosan milyenek, arról legfeljebb a címük tájékoztat, ha utal rá. Bár nem helyettesítenek egy jóval részletesebb listát, kiindulópontnak kiváló. Ruitz Izabella adatbázisa szépen összesimul velük, hiszen 1945-ig nézte át a forráskiadványokat. A levéltári (a szakmai zsargonban csak DL-DF-jelzetként emlegetett)²¹ hivatkozásokkal kapcsolatban pedig rendelkezésünkre áll egy internetes adatbázis, amely mára a magyar medieviszták „kályhájának” számít (hiszen mindenki innen indítja el a kutatását, ha okleveles forrásokra van szüksége).²² Néhány

19 ■ *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Studio et opera Georgii Fejér. IX/6. kötet. Buda, 1838. 139. old.; Wenzel Gusztáv: Árpád-kori új okmánytár. 2. kötet. Pest, 1861. 327. old.

20 ■ Draskóczy István – Soós István: Középkori oklevélpublikációk Magyarországon 1945–1990 között. Bibliográfia. *Levéltári Közlemények*, 62 (1991), 1–2. szám, 9–55. old.; Horváth Richárd: Középkori oklevelek publikálása Magyarországon 1991–2004 között. *Levéltári Közlemények*, 78 (2007), 2. szám, 3–34. old.

21 ■ A „DL” jelzet a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Diplomatikai Levéltárban (ez a DL) ténylegesen őrzött okleveleket takarja. Emellett az 1950–1970-es években fényképfelvételeket készítettek a más hazai vagy külföldi levéltárakban őrzött oklevelekről, amelyek a középkori Magyar Királyság történetére vonatkoznak. Ezek a felvételek a Diplomatikai Fényképgyűjteménybe (DF) kerültek. A gyűjtés annyira teljesen sikerült, hogy a hazai vonatkozású középkori okleveles anyag mintegy 95–97%-a leírható egy DL vagy DF jelzettel.

22 ■ A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>

23 ■ *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae*. A Magyarországi Középkori Latinság Szótára. Ab Instituto Studiorum Antiquitatis Promovendorum Academiae Scientiarum Hungaricae compositum. Praeses consilii editionem adiuvantis János Harmatta. Vol. 1–5. Bp., 1983–1999. *Supplementum* 1. Ad edendum praeparavit Kornél Szovák. Bp., 2013.

keresési kulcsszóval megtalálhatjuk benne az Árpád-kori magánokleveleket, levéltári jelzetekkel. Én magam több olyan munkát is összeállítottam, ahol szükség volt a levéltári jelzetek és a kiadott oklevelek összepárosítására, és tapasztalatból mondom: az Árpád-kori nem királyi anyagot illetően nem az a nehéz, hogy egy kiadott oklevélszövegnek megtaláljuk a levéltári (DL-DF) jelzetét, hanem fordítva: hogy egy puszta jelzetnek megtaláljuk a kiadását, ha van, vagy pedig bátor szívvel jelentsük ki, hogy nincs kiadása. Vagyis ha kezünkben van Ruitz Izabella adattára a kiadási adatokkal, akkor viszonylag gyorsan ráakadhatunk az internetes keresőfelület segítségével a levéltári elérhetőségére. Egy ideális világban talán egyszer születik majd egy olyan (már bizonyosan online) adatbázis, ahol az összes oklevél rekordjánál megtalálható lesz a nagy felbontású színes képe mellett az utalás a kapcsolódó levéltári rekordokra (későbbi átirások, másolatok, egyéb szöveghagyományok), továbbá információ az esetleges kiadásokról, regesztákról, fordításokról, talán még az oklevéllel kapcsolatos fontosabb szakirodalomról is, ha van. Nemcsak az Árpád-korra, hanem az egész középkorra vonatkozóan. Addig is azonban, amíg ez a képzeletbeli ideális adatbázis el nem készül, használjuk ezt a kéziratot az Árpád-kori magánoklevelek esetén, mert e pillanatban ez a legjobb.

A végén pedig essen szó a kötet kiadóiról, szerkesztőiről is. Sajtó alá rendezte Dreska Gábor, Solymosi László és Szovák Kornél. Ezenkívül a technikai kivitelezésben és ellenőrzésben közreműködött Monostori Martina, Mayer Gyula és Somogyi Szilvia. Solymosi László kivételével mindannyian az Ókortudományi Kutatócsoport munkatársai, akik azon a középlelatin szótáron²³ dolgoznak, amelynek a szerkesztőségében a kézirat felbukkant. Tudjuk, hogy manapság mennyire fontos, a tudomány egyfajta kényszerű „kriptovalutája” a független idézettség: ehhez kötik a számlétra bizonyos szintjeinek elérését, és szerepet játszik a különféle kutatócsoportok, vagy akár egyéni pályázatok értékelésében is. Gy. Ruitz Izabella munkáját pedig vélhetően sokan fogják használni, de jóval kevesebben hivatkozni – nyilván senki sem fogja jegyzetben jelezni, hogy egy adott oklevél kiadására Györffy Györgyné kutatási segédlete alapján bukkant rá.

A szerkesztőket azért illeti nagy köszönet a kézirat közzétételért, mert még úgy is, hogy csak az eredeti mű némileg javított változatát publikálták, a sajtó alá rendezéssel igen sok munkájuk adódott. Ez is olyan háttérmunka, amely finansziális vagy citációs formában nem térül meg nekik. Mondhatjuk persze, hogy az Ókortudományi Kutatócsoport tagjai ehhez már hozzászórtak, hiszen maga a középlelatin szótár is ilyen. Magam is sokkal többször használom, mint ahányszor idézem. Ebből a szempontból egy kicsit hasonlítanak Ruitz Izabellára – a háttérben

dolgoznak különféle adatbázisok létrehozásán, rengeteg energiát, időt és nem utolsósorban szaktudást beleölve. És bár első olvasatra a kötet csak egy száraz mutatónak tűnik, valójában több ennél. Ha az ember kézbe veszi és forgatja, számtalan érdekes dolgot fedezhet fel benne. Először én is azt gondoltam, hogy csak célirányosan használható, nem arra való, hogy tallózgassak benne. Ám már az első ismerkedés során is el tudtam benne „érdek nélkül” merülni. Aki lapozgatott már hosszabban archontológiát vagy bármilyen más kézikönyvet, tudja, mennyi mindent fedezhetünk fel egy rendszerezett adattömegben is. Hányféle kibocsátó lehet, időben hogyan oszlanak meg, melyiknek milyen számban maradt fent oklevele... Javaslom mindenkinek, akit érdekel az Árpád-kor, kezdjék el lapozgatni, csak úgy, különösebb cél nélkül. Az adattár egy idő múlva vezetni fogja őket. Hogy hová, azt nem tudom, mert mindenkit máshogyan érdekel az Árpád-kor, más szemmel, más prioritások szerint fogja böngészni, de azt hiszem, valamit bizonyára talál benne. Tessék megpróbálni! □